

Friedrich Meinecke.

Nogle Træk i hans historiske Forfattervirksomhed.

AF

HOLGER HJELHOLT

Da den tyske Historiker, Friedrich Meinecke, i 1909 skrev en Omtale af sin lidt ældre Fagfælle, Erich Marcks' store Skildring af Bismarcks Ungdom, udtalte han, at Marcks hørte til de sjældne faa af det daværende historiske Lav, hvis litterære Personlighed havde formaaet at slaa igennem, og som betød noget for de dannede i Nationen¹. Denne Karakteristik af Marcks som historisk Forfatter har man formentlig Lov at bruge om Meinecke selv, og jeg skal her pege paa den Kendsgerning, at et Par af hans betydeligste Værker er udkommet i adskillige Oplag. Vi Historikere plejer vistnok ellers som Regel i det 1. Oplag af vore Skrifter at have et tilstrækkeligt Antal af Eksemplarer for at tilfredsstille de interesseredes Behov.

Friedrich Meinecke er født i Aaret 1862 i Byen Salzwedel i Provinsen Sachsen. 25 Aar gammel blev han ansat i preussisk Arkivtjeneste, og i 40-Aars Alderen udnævntes han til Professor i Strassbourg, i 1906 kaldtes han til Freiburg im Breisgau i Baden for saa i 1914 at ende som Professor i Berlin. Her virkede han under og efter Verdenskrigen til sin Afsked i 1928. I omkring 4 Aartier har han været Udgiver af Historische Zeitschrift, indtil han sidste Aar trængtes bort fra denne Stilling.

Meineckes Produktion har fortrinsvis omhandlet det 19.

¹ Meinecke: Preussen und Deutschland im 19. und 20. Jahrhundert. Historische und politische Aufsätze. 1918. S. 338.

Aarhundredes Historie. Han siger selv etsted, at det er sjældent, at en Forsker, der engang er blevet begejstret for Emner fra det 19. Aarhundrede, varigt vender sig til Stof fra ældre Perioder¹. Disse smager en ikke rigtig længere, bemærkede Sybel engang til ham. Og Meinecke anfører, at man tværtimod omvendt ofte ser specielle Middelaldershistorikere foretage Strejftog ind i det 19. Aarhundrede — et herhjemme heller ikke ganske ukendt Fænomen.

Af hans Produktion skal jeg først lige nævne Titlerne paa de større Værker, inden jeg gaar over til min Forelæsnings Hovedformaal: at søge at belyse nogle væsentlige Træk i hans historiske Forfattervirksomhed. I 1896 og 1899 udkom 1. og 2. Bd. af hans store Biografi af en af den preussiske Reformtids Mænd: Das Leben des Generalfeldmarschalls Hermann von Boyen. Ved Aarsskiftet 1907—08 udgav han det Værk, som er blevet hans mest læste: Weltbürgertum und Nationalstaat med Undertitlen Studien zur Genesis des deutschen Nationalstaates, og i 1913 fulgte Monografien af den preussiske Unionspolitikks Forkæmper Joseph Maria v. Radowitz: Radowitz und die deutsche Revolution. I Verdenskrigens sidste Aar udsendte han med Titlen Preussen und Deutschland im 19. und 20. Jahrhundert en større Samling Historische und politische Aufsätze, hvoraf henved Halvdelen tidligere havde været offentliggjort i Historische Zeitschrift². I 1924 kom den efter min Mening mest formfuldendte af hans Bøger: Die Idee der Staatsräson, og som en Slags Anvendelse af Grundtankerne i denne paa et konkret Eksempel tør man betragte Redegørelsen fra 1927 for Geschichte des deutsch-englischen Bündnisproblems 1890—1901, bygget op hovedsagelig paa Stof fra den store tyske Aktstykkepublikation: Die grosse Politik der europäischen Kabinette 1871—1914. En ny Samling Afhandlinger udgav han i 1933 under Titlen: Staat und Persönlichkeit og med det Ønske, at

¹ Meinecke: Preussen und Deutschland im 19. und 20. Jahrhundert. S. 463.

² Af de 26 Afhandlinger har de 11 tidligere været trykt i Historische Zeitschrift.

Bogen maatte tjene saavel den frie Stat som den frie Personlighed¹. For et Par Uger siden udkom endelig: Die Entstehung des Historismus, et 2 Binds Værk, hvorpaa Meinecke har arbejdet gennem mange Aar.

Den svenske Digter Oscar Levertin har i et lille Prosadigt: En bild från Basel fortalt om et Møde mellem to af Reformationstidens store Personligheder, Erasmus Rotterdamus og Ulrich von Hutten. Hutten, Ensidighedens store Repræsentant, og Erasmus med et anderledes aabent Blik for Livets Mangfoldighed og Modsætninger². »Hur I leker med ord, mästare«, udraaber Hutten under Samtalen, »Sanningen är en, och intet kan på en gång vara både svart och hvitt«. Erasmus bryder til Svar »ett blad af en urgammal, mörknad silfverpoppel och visade det för riddaren«. »Se«, sade han, »det är svart ofvanpå och hvitt inunder, och i solskenet får det tusen färger till«.

Denne Levertins Fortælling mindes jeg, naar jeg tænker paa, hvordan i Midten af 1890'erne Friedrich Meinecke mødtes i Redaktionen af Historische Zeitschrift med en af de betydeligste, men ogsaa en af de ensidigste af de tyske politiske Historiskrivere, Heinrich von Treitschke. Det blev for øvrigt kun et kortvarigt Møde, for Treitschke døde allerede i Aaret 1896, og medens Treitschke stod med sin langvarige historisk-politiske Virksomhed bag sig, var Meinecke jo dengang den unge Historiker. Men Modsætningen mellem disse to Historikere har dog afgjort maattet være iøjnefaldende.

Til Forklaring af dette Modsætningsforhold har man vel Ret til at pege paa den forskellige Tid, i hvilken de to er vokset op. Treitschke i en Tid, i hvilken man lidenskabelig gik op i Arbejdet for at skabe den tyske Nationalstat, Meinecke i en Tid, hvor dette Maal var naaet, hvor Bismarcks Værk stod som en urokkelig Klippe. Men naar Treitschkes Domme er ensidige,

¹ Staat und Persönlichkeit. Studien von Friedrich Meinecke. 1933. Af de 9 Afhandlinger har de 3 været trykt før i Hist. Zeitschrift, de 6 forskellige andre Steder.

² Levertin: Samlade skrifter. 2. bd. — Om Hutten har Levertin desuden skrevet et Essay, se Samlade skrifter 11. bd.

medens man hos Meinecke saa stærkt møder Trangen til at være billig og forstaaende over for de forskellige Bevægelser og Synsmaader, ligger dette dog sikkert ogsaa i en væsentlig Temperaments- og Karakterforskel. Meineckes Billighed — om man vil Relativitet — er et udpræget Træk i hans Historikerfysiognomi.

Meinecke er gentagne Gange kommet ind paa Spørgsmaalet om Historikerens Forhold til sin Tid og dens Strømninger og Lidenskaber. Dette gør han saaledes i en Afhandling fra 1916 i Anledning af, at der var rettet den Bebrejdelse mod den historiske Videnskab, at den i for ringe Grad tog Del i Tidens indre Liv og derfor ogsaa bød den for lidt¹. Han indrømmede, at der var visse Behov i Tiden, som den historiske Videnskab ikke mere kunde tilfredsstille, men, føjede han til: Vi vil og tør det heller ikke! Andre maatte anse den Bastion, som Historikerne forsvarede, for opgivet, vi selv var overbevist om, at der altid vilde findes kæmpende Aander til at forsvare den, det være faa eller mange. »Det Øland, hvor den rene Videnskab, den rene og strenge historiske Betragtning af Tingene herskede, vil ikke gaa under. En immanent, overmægtig Trang i den moderne Aand, ikke Aanden fra i Dag, men den Aand, der har brust gennem de sidste Aarhundreder, har skabt dette Øland og vil bevare det«.

Samtidig med at Meinecke med virkelig Patos hævder, at det er Historievidenskabens Maal at stræbe efter Sandheden, at være »objektiv«, at se Fortidens Hændelser og Skikkelser, saadan som de virkelig var, med deres egne Farver og egne Forudsætninger, indrømmer han dog fuldt ud, at dette Maal er uopnaaeligt. Hverken Objektiviteten eller Sandheden eksisterer for saa vidt. Vi Historikere kan i vor Forskning aldrig helt gøre os fri fra vor egen Tids Farver og Forudsætninger, og i sidste Instans er det vort eget Livsblod, med hvilket vi prøver at gyde Liv i Fortidens Skygger. Men denne Kendsgerning, siger Meinecke, føler vi ikke blot som en Kilde til Kraft, men ogsaa til Vild-

¹ Afhandlingen »Die deutsche Geschichtswissenschaft und die modernen Bedürfnisse« i »Preussen und Deutschland«. S. 462 ff. Sml. ogsaa Indledningen til Talen »Deutsche Jahrhundertfeier und Kaiserfeier«. Anf. Arb. S. 21 ff.

farelse, og da vi er os denne evige Antinomi i det historiske Arbejde dybt bevidst, forstaar vi den uhyre Vanskelighed i Opgaven at reducere de Fejl, der flyder af denne Kilde, til det opnaaelige Mindstemaal. Saafremt vi, som Meinecke siger, er os den nævnte Antinomi »dybt bevidst«, kan vi vel ogsaa godt fortsat tale om en »objektiv« Historieskrivning¹.

— — —
Et andet væsentligt Træk i Meineckes Produktion er hans Interesse for »Ideerne«, for den idehistoriske Udvikling. At han tilhører den idehistoriske Skole eller rettere staar som en fremragende Repræsentant for denne, er kendt nok. Weltbürgertum und Nationalstaat aflægger tilstrækkeligt Vidnesbyrd herom, det samme gør allerede ved sin Titel Die Idee der Staatsräson, og hertil slutter sig ogsaa det lige udkomne Værk: Die Entstehung des Historismus.

Die Idee der Staatsräson har Meinecke tilegnet Mindet om den 1923 afdøde Religionshistoriker og Filosof Ernst Troeltsch. Denne har han ogsaa et Sted betegnet som den betydeligste Repræsentant for den Vending til den rene Aandshistorie, der indtraadte omkring Aarhundredskiftet². Videnskaben efter 1871 havde i noget for høj Grad smagt af Laboratorium³. Men desuden kan der være Grund til at anføre, hvad Meinecke nævner i en Afhandling om Johann Gustav Droysen, hvis Forelæsninger han hørte som Student⁴. I sit Kollegiehæfte herfra havde han indført nogle Udtalelser af Droysen om, hvor forskellig Historien og vor Viden om den var, men at der dog her var den Opmuntring, at selv om Materialet var mangelfuldt, var vi i hvert Fald i Stand til at forfølge Tankernes Udvikling i Historien. Denne Nedskrift blev som et Motto for Meineckes egen kommende historiske Forfattervirksomhed.

¹ Sml. Udtalelserne i Die Idee der Staatsräson. 2. Oplag. S. 296.

² Alfred Dove: Ausgewählte Aufsätze u. Briefe. Herausgg. von Fr. Meinecke u. Oswald Dammann. I. S. XIV.

³ Hist. Zeitschrift. Bd. 141. Heft 2. (1929). S. 250.

⁴ Hist. Zeitschrift. Bd. 141. S. 287. Afhandlingen er genoptrykt i Samlingen Staat und Persönlichkeit, hvor det paagældende Sted findes S. 135.

At Meineckes Program, udtrykt i Fortalen til *Welthürgertum und Nationalstaat*, at den historiske Videnskab skal tage sig et foryngende Bad i Politik og Filosofi, har virket til Berigelse for Historievidenskaben, kan der ikke være Tvivl om. Han slutter sig, skønt han som sagt selv gennem mange Aar var Arkivar, til sin Forgænger paa Professorstolen i Freiburg, Alfred Doves Spot over den »arkivalske Materialisme«, der kun anlægger det Synspunkt paa et historisk Arbejde, om der er fremdraget nyt Arkivstof deri eller ej¹. Paa den anden Side tør man betone, at for at Idehistorien ikke skal antage en — for at bruge Doves Udtryk — for »nebulos og abstrakt Karakter«, er et nært og virkeligt Forhold til Stoffet ikke at foragte². Det har nu Meinecke heller aldrig gjort. Baade fra Preussisches Staatsarchiv og fra Radowitz' Nachlass har han fremdraget meget nyt Stof til Belysning af den Periode, der saa stærkt har fængslet ham: Preussens Politik i Aarene 1848 til 1850, og hvor han bygger paa trykt Materiale, er det ikke ud fra et overfladisk Kendskab til dette, men han har i Forvejen indgaaende og kritisk taget Stilling til det.

I en Afhandling fra 1913: *Zur Beurteilung Rankes* har Meinecke udtalt sig udførligere om Værket *Welthürgertum und Nationalstaat*, idet en yngre Historiker havde fremsat forskellige Indvendinger imod hans Metode³. Han hævder her, at det, han havde ønsket at skildre, ingenlunde kun var, hvordan Tankebillederne vekslede. De historiske Ideer var for ham ikke blot Tanker, men snarere i første Række Tendenser, i hvilke Viljens og Følelsens Behov i Grunden havde større Andel end Forstandens (Intellektets). At han kaldte de store politiske Tænkeres Tendenser for »Tanker«, var en tilladelig Abbreviatur. Hvad han i Virkeligheden havde søgt at fremstille, var den successive Forvandling og Fornyelse af disse Tanker og overhovedet deres Sammenhæng med Liv og Personlighed.

I denne Forbindelse kom han ogsaa ind paa Spørgsmaalet

¹ Alfr. Dove: *Anf. Arb.* II. S. XVIII.

² Doves Udtryk se hans *Anf. Arb.* I. S. XIV.

³ *Preussen und Deutschland.* S. 363 ff.

om kollektive og individuelle Faktoreres Betydning for Historien. Han var, bemærkede han, tilbøjelig til nu at vurdere de kollektive Magters Betydning, navnlig den kausale, højere end for 20 Aar tilbage. Imidlertid var der kun en ringe Del af den uhyre Masse af menneskelige Hændelser, der er forbundne gennem Aarsag og Virkning, som var historisk værdifuld. Og inden for denne ringe Del, hævdede han, at de individuelle Faktorer kunde gøre Krav paa en forholdsvis høj Erkendelsesværdi. Han havde fremhævet »Tænkerhjærnernes teoretiske Spekulationer«, fordi han i Nationens aandelige Føreres Ideer saa en meget høj Kulturværdi — rent bortset fra, hvordan de kausalt var opstaaet, eller hvorledes de kausalt vilde virke videre. »I den jernhaarde Kausalsammenhæng«, udtalte han, »indfører det største saavel som det mindste i Livet sig. Men det største hører tillige til i en anden Sammenhæng, de store Kulturværdiers, hvis Betragtning og Vurdering frigør os for den bitre Erkendelses Kval, at ogsaa alt, der sker af aandelig Art, er spændt ind i det almindelige Naturforløbs Mekanisme«. — Halvandet Aarti senere gjorde han paany — i Afhandlingen: Kausalität und Werte in der Geschichte — op med den Betragtning, at Historien havde at holde sig til de Hændelser, der virkede kausalt¹. Det var en Betragtning, som Eduard Meyer nærmest havde gjort sig til Talsmand for, og som hos os Kr. Erslev ogsaa synes at slutte sig til i den fortræffelige Redegørelse for »Historieskrivning«, som han gav i 1911 i sin Rektortale. Paa dette Punkt forekommer det mig dog, at Meinecke ser rigtigere, naar han med Ranke betoner, at en historisk Epokes Værdi »ikke beror paa det, som fremgaar af den, men paa selve dens Eksistens, paa dens eget Selv«.

Som Motto for Værket »Die Idee der Staatsräson in der neueren Geschichte« satte Meinecke det Schillerske Vers: Sprich, wie geschieht's, dass rastlos erneut die Bildungen schwanken — Und die Ruhe besteht in der bewegten Gestalt? Her anslaaes fast og klart den Grundtone, der klinger gennem dette saavel fra Dispositionens som fra Fremstillingsformens Side skønne

¹ Afhandlingen er genoptrykt i Staat und Persönlichkeit. S. 28 ff.

Værk: Fra Machiavellis Dage til Verdenskrigen skifter Formerne, under hvilke man fremstiller det, man kalder »Staatsräson« eller Magtpolitik, men Begrebet selv, dets inderste Væsen bestaar uforanderligt: die Ruhe besteht in der bewegten Gestalt. Vor Undersøgelse er, siger Meinecke, at ligne ved Vandringen i en Haves slyngede Net af Gange, hvor vi stedse paa ny føres tilbage til samme Punkt.

Denne Vandring begyndte Meinecke dog ikke først med Udarbejdelsen af Die Idee der Staatsräson. Men vi ser ham i hans tidligere Skrifter atter og atter vende sig mod dette Problem: Spørgsmaalet om Forholdet mellem Politik og Moral, om, hvorvidt de bydende Krav, som Statsnødvendigheden, »die Staatsräson«, fremsætter, ophæver Hensyntagen til den almindelige Morallov. Det kunde heller ikke være andet, end at han naturligvis maatte blive stillet heroverfor, naar han fortrinsvis syslede med Emner fra Preussens og Tysklands Historie i det 19. Aarhundrede og beskæftigede sig med Statsmænd som Gerlach og Bismarck, Radowitz og Kong Friedrich Wilhelm IV eller med Historikere som Ranke og Treitschke.

I Begyndelsen af 1890'erne udkom der to vigtige historiske Kildeskrifter: Denkwürdigkeiten aus dem Leben Leopold von Gerlachs og Briefwechsel des Generals Leop. v. Gerlach mit dem Bundestagsgesandten Otto v. Bismarck. Meinecke omtalte dem i et Par Afhandlinger i Historische Zeitschrift¹ og udtalte med Rette, at de udgjorde et uforligneligt Kildemateriale til at studere Undergangen af den gamle Statsanskuelse i Preussen og den samtidige Opkomst af den nye. I Brevvekslingen overstråler Bismarcks stærkere Aand Gerlachs synkende Stjerne. Gerlach bliver om sine inderste Tanker mere og mere tilbageholdende over for Bismarck, søger vel endnu stadig at drage ham over til sig, men allerede med den hemmelige Følelse af det haabløse heri. Da der fra Gerlachs senere Aar næsten ingen af hans Breve til Bismarck er bevaret, faar man ogsaa rent

¹ Afhandlingerne Die Tagebücher des Generals v. Gerlach og Gerlach und Bismarck, genoptrykte i Preussen und Deutschland. S. 248 ff. og S. 279 ff.

udvortes det Indtryk, at hans smertelig manende Stemme dør hen over for den lyse og stolte Klang i Bismarcks Tale.

Den gamle Statsanskuelse i Preussen, hvis Repræsentant Gerlach her er — det var den, der ogsaa talte Mænd som Retsfilosoffen Stahl og selve Kongen, Friedrich Wilhelm IV — var konservativ, universel og moralsk. Kirke og Anarki var de eneste sande Interesser, der bevægede Menneskene, hævdede Gerlach, og han afviste Brugen af umoralske Midler for at naa et godt Formaal. Men Bismarck mente, at det var bedre at redde sig selv gennem en Kloak end lade sig prygle eller kvæle. For ham var det eneste sunde Grundlag for en stor Stat den statslige Egoisme.

Halvandet Aarti efter disse 2 Afhandlinger kom Meinecke i 1. Bog af *Weltbürgertum und Nationalstaat* ind paa de samme Spørgsmaal, men behandlede dem i en videre idehistorisk Sammenhæng. Skildringen: »Nation, Staat und Weltbürgertum in der Entwicklung des deutschen Nationalstaatsgedankens« begynder med det 18. Aarhundredes Slutning og gaar til Ranke og Bismarck. I Omtalen af Tidsrummets store Tænkere fremstilles det, hvordan de universelle og moralske Tanker brydes med nationale, statslige og egoistiske, og hvorledes Udviklingen med Bismarck ender med at støde de universelle (»weltbürgerliche«) Tanker ud.

Ligesom i Afhandlingerne fra 1890'erne citerer Meinecke her med Tilslutning Bismarcks Udtalelser i hans saakaldte Olmütztale: »Det eneste sunde Grundlag for en stor Stat — og derved adskiller den sig væsentlig fra en lille — er den statslige Egoisme og ikke Romantikken, og det er ikke en stor Stat værdigt at kæmpe for en Sag, der ikke tilhører dens egen Interesse«¹. Bismarck udtalte herved, betoner Meinecke, den store simple Sandhed, der forjog alle den politiske Romantiks Taager.

Et Særkende for den nye, saakaldte realpolitiske Statsanskuelse var nu ikke alene det Træk, at man vilde lade Statens egne Interesser alene bestemme om dens Forhold til andre Stater. Dette Træk var baade positivt og negativt. Det afviste

¹ Anf. Arb. 3. Oplag. S. 314 f.

at staa Last og Brast med andre »ligesindede«, konservative Stater — blot fordi de var ligesindede — og det aabnede Muligheder for at knytte Alliancer saavel med revolutionære som med »ukristelige« Stater, saafremt Interesserne opfordrede dertil. Men et andet Særkende for den nye Statsanskuelse var, at man, baade hvor det drejede sig om Statens Selvopholdelse, og hvor det drejede sig om dens Magtforøgelse, gav Staten og de ledende Statsmænd Dispensation fra den almindelige Morallovs Forskrifter. I Staternes indbyrdes Forhold var Retsbrud tilladte, thi de forskellige Spørgsmaal var i Virkeligheden ikke at opfatte fra Rettens, men fra Magtens Synspunkt.

I det Afsnit af *Weltbürgertum und Nationalstaat*, som her omtales, er der et Par Steder, hvor Meinecke giver sin Tilslutning til det almindelige Princip, at Statsmoral og Privatmoral er forskellige. Det sker saaledes, hvor han behandler Romantikerens Friedrich Schlegels politiske Ideer¹. Romantikerne besad jo netop Sansen for det individuelle og nationale, men trods det farvedes deres politiske Opfattelse i høj Grad af universelle og verdensborgerlige (etiske og religiøse) Ideer. Romantikerne og Oplysningstidens Mænd havde, siger Meinecke, en fælles Modstander i den efter deres Mening uetiske Stat fra »l'ancien régime« og egentlig i Magtstaten overhovedet. Begge dadlede som blind Herskesyge, hvad der var begrundet i selve Statens Væsen, hvad der var en Udstrømning af dens Selvopholdelse og Selvbestemmelse. De moraliserede udefra i Stedet for at gøre sig Statens Væsen forstaaelig indefra; de gjorde sig ikke klart, at det moralske (»das Sittliche«) overhovedet ved Siden af sin universelle Side ogsaa har en individuel bestemt Side, og at set fra denne ogsaa den statslige Magtegoismes tilsyneladende Umoral kan blive moralsk retfærdiggjort. Thi intet, der stammer fra et Væsens dybeste individuelle Natur, kan være umoralsk.

Det andet Sted, som jeg vil fremdrage, er fra Kapitlet »Fichte und die Idee des deutschen Nationalstaates«². Meinecke anfører her Fichtes Udtalelser om, at Fyrsten i sit Privatliv

¹ Anf. Arb. S. 89 f.

² Smstds. S. 102.

er bundet til de almindelige Morallove og i Forholdet til sit Folk til Lov og Ret, men i Forholdet til andre Stater hersker der hverken Lov eller Ret, kun den stærkeres Ret. Fyrsten hæves op over den individuelle Morals Bud i en højere moralsk Orden, hvis materielle Indhold udgøres af de Ord: *salus et decus populi suprema lex esto*. Herved fastsloges, siger Meinecke, et Hovedtræk i Nationalstatens Væsen: dens Ret og Pligt til kraftfuld, hensynsløs Selvopholdelse og til selv at bestemme, hvad der tjener dens Selvopholdelse.

Da Meinecke i sin 1913 udkomne Bog om Radowitz und die deutsche Revolution tegnede et Billede af denne mærkelige Mands aandelige og politiske Udvikling, førtes han igen til indgaaende at syle med Spørgsmaalet Politik og Moral. Radowitz' politiske Indflydelse byggede formentlig saa godt som udelukkende paa hans Venskabsforhold til Friedrich Wilhelm IV, og begge hørte — som Gerlacherne — til i den kristelig-germanske Kreds med dens Ideal om en kristelig-romantisk Retsstat. Nu kom Radowitz til først som Raadgiver, siden som Minister at spille en afgørende Rolle i den preussiske Unionspolitik, den Politik, der, efter at Radowitz i November 1850 var styrtet, endte med Preussens Kapitulation i Olmütz over for de østrigske Krav.

For Meinecke er det nu en vigtig Side ved hans Skildring dels at paavise, hvordan Preussens Politik hæmmedes i at naa sine Maal, fordi de preussiske Statsmænd følte sig for bundne af den legitimistiske Morals Kodeks, og dels at vise, hvordan dog Radowitz ved sin nære Berøring med Statslivets Krav mere og mere forvandlede i Retning af Realpolitiker. Medens Meinecke om Gerlach siger, at dennes »Æresfølelse var og forblev religiøs, etisk, universalistisk, men ikke politisk og national«, mener han om Radowitz' Æresfølelse i politiske Ting at kunne udtale, at den vel stadig omgaves af universalistisk Taage, men at enhver stor Erfaring i hans Liv rev en Del af denne Taage bort og viste ham et Stykke af Statslivet, som det virkelig var¹.

¹ Meinecke: Radowitz u. die deutsche Revolution. S. 420.

Saafrømt Radowitz imidlertid var blevet Realpolitiker i Tankegang og Handling, havde dette dog sikkert været ganske ødelæggende for Venskabsforholdet til den Mand, som Treitschke kaldte »der Romantiker auf dem Throne der Cäsaren«. Og hermed havde hans politiske Rolle været udspillet. Meinecke anfører ingen Beviser for og mener heller ikke selv, at en saadan virkelig Forvandling er sket. Derimod fremsætter han et Par for sin egen Stilling til Problemet karakteristiske Udtalelser. Da Radowitz gav sig ind paa Arbejdet for den preussiske Unionspolitik og paa den ene Side havde Revolutionen som Fjende, paa den anden Side Modviljen mod at slutte sig til Preussen hos Stater som Hannover og Bajern, bemærker Meinecke: »En Bismarck, der havde staaet i hans Sted, vilde af Hjertet have delt Ønsket om at blive forskaanet for Revolutionens Brand, men tillige formodentlig have bedt den hellige Florian [en Helgen, der især paakaldtes mod Ildsvaade] om at tænde i det mindste en liden Ild hos Bajernerne og Hannoveranerne for at redde dem og saa lade sig betale for denne Redning«¹. Man kan ikke undgaa i denne Bemærkning at føle Beundringen for den Bismarckske Politik, der unægtelig uden Hensyn til nogen Kodeks med Udnyttelse af alle Midler stræbte mod Preussens Magtforøgelse.

Henimod Slutningen af sin Bog citerer Meinecke en Udtalelse fra 1851 i et Brev fra en Ven af Radowitz². Vedkommende skriver, at han i et kvart Aarhundrede har holdt fast ved Enstydigheden af kristelig Moral og Statsmoral, men nu er blevet til Skeptiker: Hvad der i Privatlivet er Synd, kan i Statslivet blive et Bud og en hellig Pligt. Hvis Preussen kun kunde reddes fra Undergang ved, at det overfaldt en fredelig Nabo, vilde den Minister, der blandede sin private Salighed ind i dette Spørgsmaal, handle syndigt hovmodigt. Meinecke bemærker, at dette vovede Radowitz vel ikke med samme Aabenhed (»mit derselben Nacktheit«) at sige sig selv. Men det var Problemerkens Problem i hans sidste Livsaar, og hans Tankegang bevægede sig mod den smertelige Erkendelse, at politiske

¹ Anf. Arb. S. 263.

² Smstds. S. 527 f.

Resultater, politisk Storhed og politisk Heltedaad ikke formaede at trives i den rene Kristendoms Sfære. Kunde der nogensinde, skrev han engang til Kongen, gives saakaldte store Gerninger, der udstrommede af anden Kilde end den gammelromersk-hedenske?

Det var 1913, at Meinecke citerede Udtalelsen om det berettigede — under visse Forhold — i Preussens Overfald paa en fredelig Nabo. Han gentog i samme Værk ogsaa, hvad Treitschke i sin Tid havde udtalt i sine Forelæsninger over Politik, at Statstraktater kun sluttes under det stiltiende Forbehold »rebus sic stantibus«¹. Aaret efter fik disse Udtalelser en uanet Aktualitet, da de tyske Hære faldt ind i Belgien, og da den Traktat, der tilsikrede Belgien Neutralitet, af Tyskland erklæredes for at være »en Lap Papir«.

Disse Handlinger var jo nu i god teoretisk Overensstemmelse med »den nye Statsanskuelse i Preussen«, med den Bismarckske Løsning af Spørgsmaalet Politik og Moral, som Meinecke havde givet sin Tilslutning. Handlingerne stemples ganske vist af Vestmagternes Penneførere — Publicister og Lærde — som umoralske og som Vidnesbyrd om tysk Magtpolitik, og i neutrale Smaa-stater maatte de naturligvis skade Tysklands Omdømme. Men for Tyskerne selv forelaa der vel ikke i Krigens første Tid, og medens der ventedes paa de afgørende Sejre, særlige Grunde til at revidere deres nye Statsanskuelse.

Meinecke tog i en længere Afhandling fra 1915: Kultur, Machtpolitik und Militarismus til Orde mod de vesterlandske Publicister². Naar han her rejste det Spørgsmaal, hvordan man kunde slæbe Bismarck paa Anklagebænken uden samtidig at underkaste de øvrige moderne Stormagters Politik en lige saa streng Undersøgelse som Preussens, var dette Spørgsmaal fuldt berettiget. Lige saa berettiget fra et tysk Standpunkt var det at pege paa, at i England havde man gennem Aarhundreder set en hensynsløs Magtpolitik i Brug, selv om man her ikke vilde have noget med denne Politik's Teori at skaffe. Men i Tyskland

¹ Anf. Arb. S. 400.

² Preussen und Deutschland. S. 475 ff.

havde man nu engang vedkendt sig denne Teori, og saa maatte den forsvares. Det gjaldt, som Meinecke siger, om at klargøre og retfærdiggøre det Svar, som den nyere Tids tyske Statsmænd og Tænkere plejede at give paa Spørgsmaalet om Forholdet mellem Politik og Moral.

Han pegede her igen paa de moralske Konflikter, i hvilke Statsmanden kunde komme — Hensynet til Privatmoralens Ukrænkelighed og Hensynet til Statens Vel. I Staternes indbyrdes Liv var Konflikter mellem Privatmoral og Statsinteresse simpelthen uundgaaelige og lige saa gamle som Verdenshistorien selv. Og Statsmanden havde at handle efter Grundsætningen: *salus populi suprema lex esto*¹. Men idet han afviste Bebrejdelsen mod en Frederik den Stores, Bismarcks og Treitschkes preussisk-tyske Magtpolitik for ikke at kende højere Lov end Junglens, udtalte han, at der var Grænser for Magtpolitik og Statsegoisme, som ikke turde overskrides. Hvor man overskred disse, var det Argument ikke længere nok, at der forelaa en uundgaaelig Konflikt mellem Pligter. Grænserne bestaar deri, skriver han, »at en Stat ikke skal stræbe efter mere Magt for sig, end der er nødvendig for dens Sikkerhed og for den frie Udfoldelse af alle dens Folkekræfter«. »Det er klart«, føjer han til, »at denne Grænse ikke er nogen matematisk Linje, og at de handlendes og Eftertidens Dom kan svinge, om den i et bestemt Tilfælde overskrides«. — Om denne Definition tør det dog maaske siges, at det falder lidt vanskeligt at faa Øje ikke blot paa en matematisk Linje, men paa en Linje overhovedet.

— — —

I Verdenskrigens næstsidste Aar udtalte Meinecke sig om den Rystelse, som Krigen havde fremkaldt i Tyskernes Sind: Der var ikke et af de Spørgsmaal, som Mennesket retter til sig selv og til Omverdenen, som vi ikke maatte underkaste en ofte rystende og omvæltende Nyprøvelse². En saadan fornyet Prøvelse foretog Meinecke — som for øvrigt andre fremragende

¹ Preussen u. Deutschland. S. 494.

² I Afhandlingen »Die deutsche Freiheit«, Preussen u. Deutschland. S. 532.

tyske Lærde — med Spørgsmaalet: Politik og Moral. Den kom til at foreligge i det Værk, som jeg allerede med nogle Ord har omtalt: Die Idee der Staatsräson, udgivet i Aaret 1924.

Paa selve den fængslende historiske Fremstilling af, hvordan »Staatsräson«, Magtpolitik, er blevet skildret og forsvaret af politiske Tænkere fra Machiavelli ned til Ranke, skal jeg her ikke komme ind. Jeg maa nøjes med kort at omtale, hvordan Meinecke i Slutningskapitlet »Rückblick und Gegenwart« nu søger at give en »Løsning« af Problemet Statsmoral og Privatmoral¹.

Fra Weltbürgertum und Nationalstaat fremhævede jeg Udtalelsen om, at intet, der stammede fra et Væsens dybeste individuelle Natur, kunde stemples som umoralsk. Da Staterne var Individualiteter, fulgte heraf, at Udslag af den Magtpolitik, der unægtelig historisk set maa siges at høre til Staternes Natur, maatte anses for moralsk forsvarlige. Karakteristisk for, hvor Meinecke i Die Idee der Staatsräson søger Problemets Løsning, er det, at han her med Tilslutning anfører Goethes Ord om, at »den handlende er stedse samvittighedsløs«². I hvert Menneske og i hvert Moment af dets Handlen, udtaler han, stilles Moralens almindelige, rene og strenge Ideal over for en helt individuel, af naturbundne og aandelige Bestanddele blandet Verden³. Herved opstaar Konflikter af enhver Slags, som ikke kan udjævnes paa en enstydig og klar Maade. Der ligger i den individuelle Etik langt flere Fristelser end i den gamle, Kants generelle Etik. I denne sidste taler det guddommelige i Mennesket rent og ublandet, i den individuelle Etik er det forbundet med Naturens dunkle Undertoner. Den individuelle Etik er den mere levende, den generelle, den helligere og strengere.

Idet Meinecke slutter sig til denne dualistiske Tænkning, afviser han Talen om en særlig Statsmoral eller Forkyndelsen

¹ Dette Kapitel er særskilt, men lidt forkortet, udgivet under Titlen »Die Staatsräson einst und heute« (Teubners Quellensammlung für den Geschichtsunterricht. 1932).

² Anf. Arb. S. 537.

³ Smst. S. 534.

af en saadan som den højere. »Den Statsmand, siger han, der i Konflikten mellem Politik og Moral tror at maatte redde Statens Individualitet paa Moralens Bekostning, handler ikke efter en særlig Statsmoral, men paa Grundlag af hin mere omfattende individuelle Etik . . . Af den personlige Maade, paa hvilken Statsmanden herved udkæmper Konflikten i sig mellem Moralbud og Statsinteresse, afhænger det, om man tør kalde hans Afgørelse for Statsinteressen en moralsk Handling eller ikke, om Helten, som Ranke sagde, er retfærdiggjort over for sig selv. Men tragisk skyldbetyngt forbliver hans Handling alligevel«¹.

Meinecke ender sit Værk med at udtale, at i Historien ser vi ikke Gud, men at vi kun aner ham i den Sky, der omgiver ham. Der er for mange Ting i Historien, i hvilke Gud og Djævel er forbundne. Til dem hører »Staatsräson«. »Gaadefuldt, førende og forførende skuer den ud i Livet, efter at den fra Begyndelsen af den nyere Historie atter er blevet Menneskene bevidst. Kontemplationen kan ikke blive træt af at se i dens Sfinksansigt, men kommer dog aldrig helt ind til dens inderste Væsen. Men den handlende Statsmand maa Kontemplationen tilraabe, at han maa bære Stat og Gud sammen i sit Hjerte for ikke at lade den Dæmon, som han dog ikke helt kan ryste af sig, blive overmægtig«².

Jeg er færdig med min Gennemgang af de Træk i Meineckes Historieskrivning, som jeg her har ønsket at omtale, og skal kun tilføje et Par afsluttende Ord. Meinecke dvæler gentagne Gange med en egen Varme ved Restaurationstidens saakaldte halkyoniske Dage. I Verdenskrigens sidste Tid fremmanede han saaledes i en Adresse til Max Lehmann en nyopdukkende stormfri Tid, naar Krigen var endt³. Man kunde muligvis tænke sig, at han paa Verdenskrigens Baggrund og med Tanke paa den senere Tids voldsomme Begivenheder til en vis Grad

¹ Anf. Arb. S. 535.

² Smst. S. 542.

Preussen und Deutschland. S. 438, sml. S. 167 ff.

kunde gaa med til at betegne Midten af 1920'erne som svarende lidt til halkyoniske Dage. Han stod da selv som Lærer ved Berlins Universitet i sin fulde Anseelse og Virkekraft. Der var, lige før hans Forelæsninger begyndte, en Summen af Stemmer fra den Trængsel af Studenter og »Filistre«, der flokkedes om hans Lærestol, og det var svært at opdrive en Plads i den store Sal, hvor han holdt sine Laboratorieøvelser for »viderekomne«, og hvor han lod sin overlegne, klare Aand lyse over Historieforskningens mangehaande Problemer. I dyb Taknemmelighed vil hver den, som har overværet disse Øvelser og Forelæsninger og studeret hans Skrifter, staa til en Personlighed, hvis jordiske Stræben er — for at slutte med et af hans egne Udtryk — »gennemvævet af ideelle Magters Guldtraade«¹.

¹ Preussen und Deutschland. S. 21.
